

Katarzyna Minczykowska

Franciszka Majkowska 1882-1967 : działaczka kaszubska i twórczyni wejherowskiej szkoły haftu kaszubskiego

Acta Cassubiana 3, 113-138

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KATARZYNA MINCZYKOWSKA

FRANCISZKA MAJKOWSKA 1882-1967

Działaczka kaszubska i twórczyni wejherowskiej szkoły haftu kaszubskiego

Siłą motoryczną każdej inicjatywy społecznej jest dynamiczna działalność jednostek. Również rozwój kaszubskiego ruchu regionalnego opierał się głównie na pracy jednostek aktywnych¹. Wiele z nich doczekało się już mniej lub bardziej naukowych opracowań. Wciąż jednak brakuje chociażby artykułów poświęconych „mniejszego formatu” działaczom kaszubskiego ruchu regionalnego. Poniekąd jest to zrozumiałe, bo po cóż pisać o mniej zasłużonych, skoro jeszcze nie wszyscy „wielcy” doczekali się monografii. Niemniej jednak myślę, że warto zająć się i tymi mniej znanymi, którzy również uczestniczyli w realizacji idei kaszubskiego ruchu regionalnego. Do tej grupy działaczy należała niewątpliwie siostra Aleksandra Majkowskiego – Franciszka. Była ona osobą niezwykle zaangażowaną w sprawy ruchu kaszubskiego, chociaż bezpośrednio nie wpływała na jego rozwój; przede wszystkim realizowała założenia programowe najpierw Młodokaszubów, a później zrzeszeńców.

Jej działalność w tym kierunku opierała się głównie na gromadzeniu zabytków kultury ludowej Kaszubów oraz propagowaniu tej kultury w społeczeństwie pomorskim.

Życie Franciszki Majkowskiej nie było dotąd przedmiotem szczegółowych opracowań. Jej biogramy napisali Bogusław Breza w *Słowniku Biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego*² oraz Róża Ostrowska i Izabella Trojanowska w *Bedeckerze Kaszubskim*³. Wspomina o niej, przy okazji omawiania haftu kaszubskiego, Tadeusz Bolduan w *Nowym Bedeckerze Kaszubskim*⁴. Również z tego samego powodu pisał

¹ C. Obracht-Prondzyński, *Jan Karnowski (1886-1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999, s. 9.

² B. Breza, *Franciszka Majkowska* [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, pod red. S. Gierszewskiego (dalej cyt.: *SBPN*), t. 3, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1997, s. 143-144.

³ R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedecker Kaszubski*, Gdańsk 1974, s. 258.

⁴ T. Bolduan, *Nowy Bedecker Kaszubski*, Gdańsk 1997, s. 119-120.

o niej Wojciech Błaszowski⁵, Andrzej Bukowski⁶, Franciszek Kwidziński⁷, Franciszek Mamuszka⁸, Bernard Rezmer⁹ oraz Norbert Maczulis, który ponadto wspomina o jej pracy w Referacie Kultury i Sztuki w Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kartuzach¹⁰. Wzmianki na temat Majkowskiej można odnaleźć również w pracach poświęconych Aleksandrowi Majkowskiemu. Tak jest w przypadku wspomnianej pracy A. Bukowskiego, ale także monografii J. Borzyszkowskiego, *Inteligencja polska w Prusach Zachodnich 1848-1920* oraz pracy zbiorowej pod redakcją tegoż autora *Życie i twórczość Aleksandra Majkowskiego*¹¹. Generalnie jednak w historiografii poświęconej regionalizmowi kaszubskiemu nie zajmowano się szczegółowo osobą Franciszki Majkowskiej, która będąc hafciarką kaszubską, została twórczynią jednej ze szkół haftu kaszubskiego oraz jedną z inicjatorek powstania Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie (MPiMK-P).

Artykuł mój nie wyczerpuje tematu, bowiem tylko w sposób fragmentaryczny zajęłam się życiem prywatnym Franciszki Majkowskiej i nie do końca też udało mi się zbadać wszystkie zagadnienia dotyczące jej życia zawodowego. Dlatego też tekst ten może stać się jedynie przyczynkiem do powstania szerszej biografii poświęconej Majkowskiej.

* * *

Franciszka Majkowska¹² urodziła się 9 października 1882 roku w Kościerzynie¹³. Ojciec jej, Jan Majkowski (1844-1919), utracił gospodarstwo w Zdunowicach, w powiecie kartuskim, przybył do Kościerzyny, gdzie został woźnicą miejskim. Matka Franciszki, Józefina z Basków (1858-1937), pochodziła z bogatej rodziny gburskiej, osiadłej od 1722 r. w Lubianie pod Kościerzyną¹⁴.

⁵ W. Błaszowski, *Hafty regionalne na Pomorzu Gdańskim*, Gdańsk 1983, s. 36-37.

⁶ A. Bukowski, *Regionalizm Kaszubski*, Poznań 1950, s. 223, 252, 254, 268, 280, 368.

⁷ F. Kwidziński, *Kaszubskie stroje ludowe*, Kartuzy 1998, s. 7.

⁸ F. Mamuszka, *Sopot – szkice z dziejów*, Gdańsk 1975, s. 94-95; tenże, *Bedeker sopocki*, Gdańsk 1981, s. 142.

⁹ F. Rezmer, *Jak haftować po kaszubsku*, Gdańsk 1982, s. 11-12.

¹⁰ N. Maczulis, *Muzeum Kaszubskie w Kartuzach*, Kartuzy 1992, s. 9; tenże, *Kartuzy z dziejów miasta i powiatu*, Kartuzy 1998, s. 75; tenże, *50 lat Muzeum Kaszubskiego*, „Kaszubskie Zeszyty Muzealne” Kartuzy, z. 5, 1997, s. 46.

¹¹ J. Borzyszkowski, *Inteligencja polska w Prusach Zachodnich 1848-1920*, Gdańsk 1986; *Życie i twórczość Aleksandra Majkowskiego. Materiały z konferencji naukowej, Wejherowo 4 X 1996*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Wejherowo 1997.

¹² Nazwisko Majkowski według badań Edwarda Brezy powstało od mieszczańskiego i chłopskiego Majk, które pochodzi od nazwiska Maj (Maj, Majk, Majkowski); E. Breza, *O nazwisku Majkowski*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, 26/1979, s. 117-121.

¹³ W życiorysach własnych, które Franciszka Majkowska (F.M.) pisała po 1945 roku, podawała ona jako rok urodzenia 1887, według Edmunda Kamińskiego, osobiście znającego Majkowską, było to spowodowane „chęcią odmłodzenia się” w celu uzyskania pracy; Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie (dalej cyt.: MPiMK-P), Spuścizna Aleksandra Majkowskiego (dalej cyt.: Sp. A.M.). Życiorys własny Franciszki Majkowskiej.

¹⁴ MPiMK-P., Sp. A.M. Dokumenty rodzinne i osobiste, t. 24-25; T. Bolduan, *Życie i dzieło Aleksandara Majkowskiego (refleksje)*, „Pomerania”, 1976, nr 4, s. 17-21; J. Borzyszkowski,

Franciszka uczęszczała do szkoły Maryi Panny Anielskiej w Kościerzynie¹⁵, która w okresie gdy Majkowska pobierała nauki (ok. 1900 r.), miała miano świeckiej Wyższej Katolickiej Prywatnej Szkoły Żeńskiej¹⁶.

W latach 1910-1912 Majkowska pracowała w charakterze nauczycielki języka niemieckiego w Warszawie i Łodzi¹⁷. W Warszawie pracowała u pp. Bronowskich, zaś najprawdopodobniej od października 1911 r. w Łodzi u pp. Świerczewskich¹⁸ Andrzej Bukowski twierdził, iż w tym okresie przypuszczalnie prowadziła ona dom swoim pracodawcom¹⁹. Najprawdopodobniej jednak Majkowska, będąc guwernantką, czasami zajmowała się też pracami domowymi²⁰.

W swoim życiorysie Majkowska pisała, że podczas pobytu w Warszawie i Łodzi uczęszczała na wykłady z zakresu historii i literatury polskiej²¹. Jarosław Rusak podaje, że były to wykłady na Uniwersytecie Warszawskim, co było bardzo prawdopodobne²². Natomiast w Łodzi Franciszka Majkowska mogła uczęszczać na wykłady organizowane przez jedno z licznie działających tam w tym okresie społecznych Stowarzyszeń Oświatowo-Kulturalnych²³.

Inteligencja..., s. 124-125; tenże, *Majkowski Aleksander*, [w:] *SBPN*, t. 3, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1997, s. 144-146.

¹⁵ MPiMK-P, Sp. A.M., Życiorys własny F.M.

¹⁶ A. Liedtke, *Zakład Najśw. Marji Panny Anielskiej w Kościerzynie wobec ustawy o klasztorach z 31 maja 1875 (przyczynek do dziejów „Kulturkampfu” w diecezji chełmińskiej)*, Kościerzyna 1936, s. 27.

¹⁷ W swoim życiorysie Majkowska pisała: „(...) przyjąłem posadę nauczycielki języka niemieckiego w Warszawie i Łodzi. Równocześnie uczęszczałam także przez dwa lata na wykłady (...)”; MPiMK-P, Sp. F.M., Dokumenty osobiste, t. nr 24; Sp. A.M., Życiorys własny F.M.

¹⁸ A. Bukowski, *Listy Aleksandra Majkowskiego do siostry Franciszki z lat 1910-1918*, „Rocznik Gdański” 1991, nr 2, s. 147-214.

¹⁹ *Ibidem*, s. 162.

²⁰ MPiMK-P, Sp. A.M., Listy do rodziny, list A. Majkowskiego do Franciszki z 27 maja 1911 r., t. 21: „(...) Dziwi mnie tylko, że państwo Br.[onowscy] Tobie nie płacą żadnych [zasług] skoro im [prasujesz]. Albo czy nie masz u nich żadnej roboty? (...)”; w nawiasach przypuszczalne znaczenie słów mało czytelnych, nadane przez autorkę artykułu.

²¹ MPiMK-P, Sp. A. M., Życiorys własny F.M.

²² Uniwersytet jednak w okresie, w którym Majkowska przebywała w Warszawie, tj. w latach 1910-11, funkcjonował jako rosyjski Uniwersytet Cesarski, zaś od 1915 r. wznowił działalność jako uniwersytet polski. Na Wydziale Historyczno-Filologicznym Uniwersytetu Cesarskiego nie było samodzielnych katedr historii Polski i filologii polskiej. Mogła jednak Majkowska uczestniczyć w wykładach z zakresu literatury polskiej, które były prowadzone przez naukowców z katedry filologii słowiańskiej. Miano tam wykładać język polski i historię literatury polskiej. Na wykłady z historii być może uczęszczała Franciszka do wykładowców rosyjskich oraz tych, którzy nie będąc wcale Rojsanami, „służyli” Rosji. Tylko tacy bowiem naukowcy zajmowali w tym czasie katedry historyczne (historii literatury powszechnej, historii literatury rosyjskiej i historii Rosji). Być może też uczęszczała Franciszka na wykłady Towarzystwa Kursów Naukowych, które powstało w 1905 r. na bazie tzw. „Uniwersytetu Latającego” i działało do 1918 r., w którym zostało przekształcone w Wolną Wszechnicę Polską; J. Rusak, *Franciszka Majkowska i jej spuścizna w zbiorach wejherowskiego Muzeum*, [w:] *Życie i twórczość...*, s. 171-177; B. Suchodolski, *Historia Nauki Polskiej*, Warszawa 1987, t. IV (1863-1918), s. 361-489.

²³ Jedną z takich organizacji było założone w grudniu 1905 r., przez łódzkie środowisko inteligentne, Towarzystwo Krzewienia Oświaty (TKO), które w swoim programie zakładało walkę z analfabetyzmem, rozwój czytelnictwa oraz rozwój wyższego szkolnictwa. W tym celu po-

W 1912 roku Majkowska zdecydowała się na powrót w rodzinne strony. Przyczyną wyjazdu z Warszawy najprawdopodobniej była jej trudna sytuacja finansowa. W przeciwieństwie bowiem do Aleksandra, na którego wykształcenie, w dużej mierze, łożyli zamożniejsi krewni, a także chełmińskie Towarzystwo Pomocy Naukowej²⁴, Franciszce nikt nie „fundował” pobytu w Warszawie. Na wyjazd Majkowskiej z Warszawy wpłynęły też nie najlepsze stosunki z pracodawcami. Wywnioskować to można z listu Aleksandra do siostry z 27 maja 1911 r., w którym Majkowski prosił Franciszkę, aby ta „wyjawiła” przed nim swoje zdanie na temat pracodawców²⁵.

Posadę w Łodzi natomiast Majkowska była zmuszona opuścić w 1912 r. ze względu na zły stan zdrowia²⁶.

Działaczka kaszubskiego ruchu regionalnego

W 1912 r., po powrocie z Łodzi, podjęła Majkowska pracę w redakcji „Gryfa”. Być może współpracowała z redakcją tego czasopisma już w 1910 r., czego dowodem jest list ks. Kamila Kantaka do niej z lutego 1910 r.:

wołano przy TKO Sekcję Nauczania Analfabetów Dorosłych, Sekcję Biblioteczną i Sekcję Uniwersytecką. Przedstawiciele Sekcji Uniwersyteckiej, której kierownikiem był dr M. Kaufman, utworzyli Uniwersytet Powszechny TKO. Była to placówka organizująca wykłady, które miały zachęcić słuchaczy do podejmowania samodzielnych studiów, wskazując podstawowe problemy, metody pracy i literaturę. Zajęcia, które organizatorzy Uniwersytetu Powszechnego nazywali „wykładami systematycznymi z różnych dziedzin wiedzy” zostały przez władze carskie zlikwidowane w końcu 1907 r. Próbowano je zastąpić odczytami popularnonaukowymi, które Uniwersytet organizował już od początku 1906 do 1914 r. Być może tych właśnie wykładów była słuchaczką Franciszka Majkowska, przebywając w Łodzi; R. Rosin, *Łódź. dzieje miasta*, Łódź 1988, t. 1, s. 508-536.

²⁴ A. Bukowski, *Oblicze społeczne twórcy ruchu młodokaszubskiego*, „Przegląd Zach.” 1950, nr 5/6, s. 438.

²⁵ W omawianym liście Aleksander pisał: „(...) *Napisz mi, proszę, obszernie, jaki Twój stosunek do państwa Br., a nie zatajaj nic, bo przecież nie masz powodu komedji odgrywać. Znam świat i wiem jak to w nim jest, więc wiedziałem z góry, że tak powiesz, jakżeś pisała, mianowicie, że „szczęśliwym można być tylko w domu.” (...) Bo jeżelibyś miała źle, to przecież Cię nikt nie trzyma, ani nie jesteś sprzedana, tylko możesz każdej chwili do domu przyjechać, a ja bym wypatrzył Ci co innego (...)*”; MPiMK-P., Sp. A. M., Listy A. Majkowskiego do rodziny.

²⁶ O złym stanie zdrowia Franciszki podczas jej pracy w Łodzi pisał Aleksander do siostry w liście z 22 stycznia 1912 r.: „*Moja najdroższa! Z przerażeniem odbieram dzisiaj list p. Świerczewskiego, żeś tak dalece zaniemogła, że musisz leżeć w łóżku. Nie ma więc innej rady, jak że przyjadę po Ciebie. Pisałem też w tym sensie do p. Świerczewskiego, który mi także przybycie proponował. Czyś może sobie mój ostatni list wzięła do serca? Nie myślałem, żeś tak dalece zdenerwowana, ale daj spokój wszelkim niedorzecznym myślom, a pomyśl, że przecież masz rodzinę, która Ciebie kocha. Mama zawsze o Tobie wspominała, a w ostatnim czasie miała sny – jak mówi – złe. Bądź spokojna więc i z niczego sobie nic nie rób. Ja po Ciebie przyjadę, a najpóźniej w czwartek i oczywiście zabiorę Cię do domu. Wypoczniesz, przyjdiesz do zdrowia. Możesz być u mnie w Sopocie, tyle dla nas jeszcze starczy. Swoją drogą rodzice dostali nareszcie swoją hipotekę, więc bez troski żyć sobie mogą, a z początku przez kilka tygodni, aż nie przyjdiesz zupełnie do sił, u nich siedzieć możesz. A potem przyjdiesz do mnie do Sopot, gdzie dalsze sprawy obmyślimy. Tylko bacz, żebyś wnet przyszła do sił, co byś tę podróż do domu zrobić ze mną mogła (...)*”; A. Bukowski, *Listy...*, list 9.

„(...) *Zaś praca Pani [...]a administratora – to nazwa obojętna-polegać będzie 1) na korekcie, 2) na załatwianiu korespondencji 3) na administracji [...] Dobrze wiesz, że kogo innego nie ma i że [Pani sama podała – K.M.]. Potem nie widzę rozsądnego powodu dlaczego byś miała komu innemu dawać zarobek (...)*”²⁷.

Ponadto została ona też zaangażowana w prace przy organizacji Muzeum Kaszubskiego w Sopocie, które Młodokaszubi pragnęli założyć od początku swojej działalności.

Eksponaty do muzeum wyszukiwał, zbierał lub wykupywał Majkowski wspólnie z siostrą, jeżdżąc po całych Kaszubach. Ponadto pod kierunkiem Majkowskiej przy Muzeum funkcjonowała szkołka haftu kaszubskiego. Działalność ta jednak została zakończona, gdy Majkowski został powołany do wojska niemieckiego, w sierpniu 1914 r.²⁸ Franciszka wówczas wspólnie z Heleną i Leokadią Belakowicz zaopiekowała się zbiorami muzealnymi zgromadzonymi w sopockim muzeum. Eksponaty zostały spakowane i zabezpieczone w mieszkaniu Majkowskiego, muzeum zamknięte, Majkowska zaś wyjechała z Sopotu do rodzinnej Kościerzyny²⁹.

Podczas wojny utrzymywała się głównie ze sprzedaży haftów oraz dzięki pomocy finansowej otrzymywanej od Aleksandra, który przysyłał pieniądze zarówno jej, jak i rodzicom³⁰.

Franciszka nie pozostawała dłużna swemu bratu i mimo pobytu w Kościerzynie dbała o jego „sopockie gospodarstwo”, załatwiała jego sprawy finansowe³¹ oraz zajmowała się zbiorami muzealnymi w Sopocie. Ponadto przysyłała mu na front paczki z odzieżą, żywnością i książkami oraz prowadziła z nim szeroką korespondencję, pamiętając o tym, że listy Majkowskiego mają być rodzajem jego dziennika³². Wciąż też zajmowała się problemami Kaszub, które powierzał jej Aleksander, będący na froncie. Zajmowała się sprawami Młodokaszubów i Towarzystwa Muzealnego³³.

^a Fragment nieczytelny.

²⁷ MPiMK-P., Sp. F.M., Kor. pryw., List Kamila Kantaka do F. M., t. 20.

²⁸ J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski w Gdańsku i o Gdańsku*, [w:] *Życie i twórczość...*, s. 33.

²⁹ *Ibidem*, s. 268; MPiMK-P., Sp. F.M., Kor. pryw., t. 20.

³⁰ A. Bukowski, *Listy...*, list 13, 4 X 1914 r.: „(...) Razem z pieniędzmi, jakie posłałem do Rodziców i dla Ciebie było 25 mr., i to na Twoje osobiste wydatki (...)”; list 24, 27 VIII 1916 r.: „(...) Tak samo pieniądze dla Rodziców i dla Ciebie będę przysyłał(...)”, list 34, 29 X 1916 r. „(...) Piszę dzisiaj krótko, bo chodzi tylko o podział pieniędzy, które w kilku dniach na Twoje ręce pójdą (...) Pieniądze, których jest razem 170,00 marek, podziel tak: Dla Rodziców: 100,-marek Dla Ciebie 20.- marek na dzierżawę 50.- marek (...)”.

³¹ A. Bukowski, *Listy...*, list 45 z 18 I 1917 r.: „(...) Zdam Ci z całym zaufaniem gospodarzenie z memi pieniędzmi i wiem, że moje interesy będziesz najlepiej warowała(...)”.

³² *Ibidem*, list 24 z 27 VIII 1916 r.: „(...) Z pola będę Ci pisywał bardzo regularnie i proszę Cię, abys te listy chowała, mają one być rodzajem dziennika (...)”.

³³ A. Bukowski, *Listy...*, list 48 do Franciszki z 27 V 1917 r., w którym Aleksander pisał: „ (...) Wezmę atoli urlop, jeżeli w sprawie śp. Janty-Polczyńskiego okaże się potrzebnym. Odebrałem dzisiaj bowiem uwiadomienie od sądu wągrowickiego – urzędowo – że na Towarzystwo Młodokaszubów le-

Od początku wojny próbowała też Majkowska znaleźć pracę. Odpowiadała, między innymi, na różne anonse często przysyłane jej przez zaprzyjaźnionego z rodziną Majkowskich, ks. Kamila Kantaka³⁴. Próbowała zatrudnić się jako pracownik księgarni. Chciała w końcu być gospodynią domową. Posadę tę radził jej też przyjąć ks. Kantak³⁵. Wszystko jednak wskazuje na to, że Majkowska nie dostała pracy jako gospodyni, gdyż nadal mieszkała u rodziców³⁶ i utrzymywała się ze sprzedaży haftów oraz z pieniędzy, które przysyłał jej Aleksander. Zaoszczędzone kwoty lokowała w papierach wartościowych³⁷ i nadal szukała pracy.

Miała nawet propozycję pracy z Biura Rady Narodowej w Poznaniu, oferta ta jednak nie została sfinalizowana³⁸. Ostatecznie jednak udało jej się zdobyć zatrudnienie.

gował ten zacny człowiek 10 tysięcy marek. (...) Otóż jak Ci wiadomo, i jak mi Kamil pisał, on sam [Kamil] już poczynił kroki, aby tę sumę wprost przez wykonawców testamentu przelano na towarzystwo muzealne nasze. Jestem, prawda za tym, ażeby tow. muzealne z tej sumy odebrało lwią część, albo nawet wszystko, ale wyraźnej woli testora nie trzeba się sprzeciwiać, aby później nie było niemiłych – a w naszych stosunkach nieuniknionych – następstw. Sądzę więc, że członkowie towarzystwa powinni formalne odbyć zebranie, zgłosić po legat i zdecydować, co z nim uczynić. To jest m. [oim] zd. [aniem] najprostsza droga. W tym celu trzeba przede wszystkim poszukać aktów Tow. Młodokaszubów, ustawy i spisy członków, protokoły zebrań i ściśle podług ustaw zwołać zebranie albo i więcej zebrań. Akta albo są w moim mieszkaniu w Sopocie, albo u panien Belakowiczównien. Co z pieniędzmi robić, o tym winno rozstrzygnąć podług ustaw zebranie. Nie jestem za tym, aby obecnie te pieniądze wydawano. Ale sądzą, że trzeba Tow. Muzeum tyle zaraz dać, aby swoje długi popłaciło, a po wtóre ewentualnie dać na jakie wydawnictwo już podczas wojny, dla okazania znaku życia. Natomiast mam pewne poważne wątpliwości co do natychmiastowego przelania legatu na Tow. Muzealne. I to z powodu, że Tow. muzealne ma dużo takich członków, którzy pracę jego naukową popierają, ale nie dzielą zapatrywań fundamentalnych naszych na sprawę pomorską. Istnieje u mnie obawa, że gdyby się rozchodziło o zasadnicze kwestie, mogliby nas przegłosować i pieniądze użyć na cele nam wprost przeciwnie. Natomiast Tow. Młodokaszubów ma bardzo mało członków i my Młodokaszubi mamy w nim większość zawsze. Najlepiej by może było, żeby Tow. M.k. się obowiązało uchwałą, z legatu wspierać Tow. muzealne z prawem odwołania każdego czasu subwencji. – Jeżeli z Kamilem w tej sprawie korespondujesz, to proszę zakomunikuj jemu to moje zapatrywanie na całą rzecz; Natomiast w liście 52 z 27 V 1917 r. Majkowski pisał: „ (...) W każdym razie sprawę spadku co do Muzeum podczas mego urlopu poczynię kroki aby to załatwić i wyobrażam sobie, żeby Ciebie jako kustosa tego Muzeum ustalić z pewnym miesięcznym dochodem. Co o tym myślisz ? (...)”.

³⁴ Ibidem: „ (...) Anonsu jeżeli nie zużyjesz, daj Helusi, może się przyda (...)”.

³⁵ MPiMK-P, Sp. F.M., Listy F. M., t. nr 18, list z 12 XI 1916 r.: „ (...) Stosownie do anonisu umieszczonego w Dzienniku Poznańskim, pozwałam sobie podać zgłoszenie. Aż do wybuchu wojny prowadziłam dom swojemu bratu lekarzowi w Sopocie. Ponieważ zaciągnięto go do wojska zwinęłam tamtejsze gospodarstwo i przebywam obecnie u rodziców w Kośc. [ierzynie] Mniemam, że odpowiadałabym życzeniom wyrażonym w ogłoszeniu. Ewentualnych informacji w razie potrzeby może udzielić ks. dr Kantak, Poznań, Seminaryjna 2. Proszę przyjąć wyrazy głębokiego szacunku.

³⁶ Świadczy o tym dalsza korespondencja kierowana do Franciszki, na adres kościarski.

³⁷ A. Bukowski, Listy..., list 49 z 5 III 1917 r.: „ (...) Twoje finansowe transakcje u Kukowskiego najzupełniej pochwalam. Rób jak w danych okolicznościach uważasz za najlepsze. Na radzie Kamila zresztą zawsze polegać możesz (...)”.

³⁸ MP i MK-P, Sp. F.M., Kor. urz., listy z 17 stycznia i 23 marca 1918 r., t. 19: „ (...) Zwracamy się do Szan. Pani z uprzejmym zapytaniem czy byłaby gotowa przyjąć sekretariat Rady Narodowej do spraw oświatowych w Prusach Królewskich, którego siedzibą będzie Gdańsk (...)”; list z 23 III 1918 r. „ (...) W uprzejmej mej odpowiedzi na zgłoszenie Pańskie z dn. 22 stycznia b.r., donosimy, że sprawa wiadomego sekretariatu utknęła na razie w martwym punkcie i w najbliższym czasie nie może być załatwiona (...)”.

Otóż wbrew opinii brata, a za wyraźną radą ks. Kantaka, Majkowska przyjęła posadę prywatnej sekretarki, u znanego historyka Pomorza, ks. Pawła Czaplewskiego, proboszcza parafii w Szynychu w powiecie grudziądzkim³⁹. Praca jej „(...) polegała na korespondencji, korekcie druków, przepisywaniu materiałów historycznych, spisaniu Katalogu biblioteki, uporządkowaniu akt – w ogóle zastępstwie w pracach piśmiennych (...)”⁴⁰. Miesięczne wynagrodzenie, jakie gwarantował jej ks. Czaplewski wynosiło 36 marek „prócz tego wolne utrzymanie przy jednym stole oraz pranie”⁴¹. U ks. Czaplewskiego Majkowska najprawdopodobniej pracowała do 1920 r., gdyż wtedy to zaczęła pracę w biurze Delegacji Polskiej Międzynarodowej Komisji Granicznej, której A. Majkowski był wicekomisarzem⁴². Pracę w Podkomisji Granicznej Północnej zakończyła Majkowska 20 sierpnia 1920 r.⁴³

Nie zdołałam ustalić, gdzie Franciszka Majkowska pracowała od sierpnia 1920 r. do sierpnia 1921 r. Wiadomo, że mieszkała wówczas w Dobrzewinie (pow. moriski)⁴⁴ i utrzymywała się ze sprzedaży haftów oraz doskonaliła swe umiejętności hafciarskie, dzięki którym otrzymywała propozycje pracy⁴⁵.

Po wojnie, niestety, Muzeum w Sopocie, który od 1920 r. był częścią Wolnego Miasta Gdańska, nie zostało już otwarte. Mimo to Majkowska, jak i wielu działaczy kaszubskich, nie przestała myśleć o Muzeum, które dawałoby świadectwo kultury

³⁹ Aleksander wyraźnie odradzał siostrze przyjęcie posady prywatnej sekretarki, o czym pisał w liście do niej z 2 maja 1918 r.: „(...) Co do Twojej posady, to radziłbym Ci, nie przyjmować urzędu prywatnej sekretarki, kiedy to już przy jakiej instytucji (...)”; A. Bukowski, *Listy...*, list 56 z 2 V 1918r.; Natomiast ks. Kantak był przychylny temu pomysłowi, co też wyraził w liście do Franciszki z 4 czerwca tegoż roku, pisząc: „(...) Wobec tego że nic lepszego się nie trafia, radziłbym jednak miejsce sekretarki przyjąć (...)”; MP i MK-P. Sp. F. M., Kor. pryw., t. 19, list ks. Kantaka do F. M., 4 VI 1918 r.; w swoim życiorysie z 1930 r., Franciszka pisała, że u ks. Czaplewskiego pracowała podczas wojny, co wskazywałoby na to, że przepracowała u niego całą wojnę, z zachowanej korespondencji wynika jednak, że podjęła tę pracę dopiero pod koniec wojny; MP i MK-P, Sp. F.M., Życiorys własny.

⁴⁰ MP i MK-P, Sp. F. M., Kor. pryw., t. 20, t. 1, listy ks. P. Czaplewskiego do F. Majkowskiej, 1918 r.

⁴¹ Ibidem.

⁴² MP i MK-P., Sp. F.M., Dokumenty osobiste, t. 24; J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski w Gdańsku...*, s. 36.

⁴³ MPiMK-P., Sp. F.M., Dokumenty osobiste, t. 19., k. 49, świadectwo pracy wystawione przez Komisarza Rządu Polski dla wyknięcia Granicy polsko-niemieckiej, 26 stycznia 1921 r., t. 24; Kor. urz., list z 28 VII 1920 r., którego nadawcą jest Podkomisja Graniczna Północna „(...) Wobec kończących się prac Podkomisji Granicznej Północnej, donoszę, że jej czynność kończy się z dniem 20-go sierpnia br. Z dniem 20-go sierpnia zwalniam Szan. Panią z obowiązków. Gdyby sprawy Komisji wymagały może przedłużenia pracy Jej jeszcze o dni kilka, w swym czasie o tę dalszą kilkudniową pracę jeszcze poproszę (...)”.

⁴⁴ Wynika to z korespondencji, która w tym okresie była kierowana na adres dobrzewiński; MPiMK-P., Sp. F.M., Kor. urz., t. 19.

⁴⁵ MP i MK-P, Sp. F.M., Kor. urz., t. 19, k. 24, list z 11 VIII 1921 r. od Kuratora Okręgu Szkolnego Poznańskiego następującej treści: „(...) Proszę Szanowną Panią uprzejmie o zgłoszenie się do dyrekcji a) Szkoły zdobnictwa artystycznego Poznań-Rybaki- Dyrektor Prof. Pautch lub b) Szkoły artystyczno-przemysłowej Toruń – Dyrektor Ulatowski Nie wiem, jakiemu działowi chce się Pani poświęcić; nie mogę więc udzielić szczegółowej rady. Proszę niech Pani w listach do dyrekcji wymienionych zakładów napisze o tem dokładnie a rady Pani udzielą (...)”.

kaszubskiej⁴⁶. W roku 1922 brat jej Aleksander zorganizował stałą, choć niewielką ekspozycję zbiorów sopockich w Kartuzach⁴⁷. Jak się można domyślać, Majkowska zapewne służyła mu pomocą w tym przedsięwzięciu, bowiem to ona przez lata wojny opiekowała się tymi zbiorami. Ponadto Majkowska propagowała kulturę kaszubską poprzez organizowanie wystaw, uczestnictwo w komisjach oceniających pracę twórców ludowych oraz działanie w różnych Towarzystwach skupiających ludzi zainteresowanych sprawą kaszubską.

W 1925 r. Majkowska współorganizowała „Pierwszą pomorską wystawę rolnictwa i przemysłu w Grudziądzu”, która trwała od 26 czerwca do 6 lipca. Na wystawie tej swoje wyroby wystawili przedsiębiorcy z ponad 18 miejscowości z woj. pomorskiego, między innymi: z Brodnicy, Chełmna, Chełmży, Chojnic, Działdowa, Golubia, Kościerzyny, Lubawy i Wąbrzeźna⁴⁸.

W 1935 r. zorganizowała też Majkowska wystawę haftów kaszubskich w Domu Społecznym w Toruniu. Wystawa czynna była od 15 grudnia i obejrzeć na niej można było oraz zakupić: makatki, poduszki, torebki i lalki w oryginalnych strojach kaszubskich⁴⁹. Wystawa ta cieszyła się też dużym zainteresowaniem⁵⁰.

W latach 1935-1939 była Majkowska współtwórczynią kolejnej stałej wystawy o tematyce kaszubskiej, która mieściła się w domu jej brata Aleksandra, pomysłodawcy wystawy. Ekspozyty, które można było oglądać na tej wystawie pochodziły ze zbiorów dawnego Muzeum w Sopocie. Wystawa została zamknięta w 1939 r., a ekspozyty częściowo zniszczone na skutek działań wojennych⁵¹.

Marzenie o powstaniu Muzeum Kaszubskiego spełniło się częściowo w 1936 r., wtedy bowiem powstało Muzeum Miejskie w Gdyni, między innymi z działem etnograficznym, w którym gromadzono zbiory kaszubskie. Dział ten po 1945 r. nie został już odtworzony, zaś jego zbiory prawdopodobnie przeniesiono do Kartuz, gdzie powołano Muzeum Kaszubskie, w czym Majkowska również miała swój pośredni udział⁵².

⁴⁶ *Historia Wejherowa*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Wejherowo 1998, s. 312.

⁴⁷ N. Maczulis, *50 lat Muzeum Kaszubskiego*, Kartuzy 1997, s. 33.

⁴⁸ MPiMK-P, Sp. F.M., DŹS, t. 33

⁴⁹ MPiMK-P. Sp. F.M., Wycinki prasowe [bez tytułów gazet miejsc i dat wydania], t. 27. Kor. pryw., t. 20, tom 1, list do Franciszki z 25 II 1936 r. od p. Janiny Gronieckiej z Grudziądza, w którym ta pisała: „(...) *Niestety, nie miałam okazji, aby nawiązać z Panią kontakt osobisty z okazji wystawy haftów kaszubskich w Toruniu. Proszę mi przeto wybaczyć, że [...] trudzić będę Panią pisaniem listu i prosić o kilka potrzebnych mi do prelekcji radiowej informacji. Mianowicie chodziłoby mi o wiadomości, od jak dawna Szanowna Pani kieruje hafciarską pracą i w jakich to się odbywa warunkach?, a następnie czy ma Pani dużo zamówień i czy takie zamówienie można uskutecznić listownie. O ile Pani dopisze czas i ochota, bardzo prosiłabym o możliwie wyczerpujące dane na temat owej pracy na terenie kaszubskim i jej pewnych rezultatów. Mam nadzieję, że uda mi się wybrać osobiście z wizytą do Szanownej Pani w celu obejrzenia tych przepięknych haftów (...)*”.

⁵¹ MPiMK-P., Sp. F.M., Wycinki prasowe dotyczące F.M., t. 27.

⁵² MPiMK-P., Sp. F.M., kor. pryw., t. 20, tom II; *Dzieje Gdyni*, pod red. R. Wapińskiego, Gdynia 1987, s. 182; por. *Gdynia. Sylwetki ludzi. Oświata i nauka. Literatura i Kultura*, pod red. A. Bukowskiego, Gdańsk 1979, s. 147; por. N. Maczulis, *50 lat Muzeum ...*, s. 33.

Muzeum w Kartuzach oficjalnie zostało otwarte 1 maja 1947 r. Zanim jednak to nastąpiło, Zarząd Powiatowego Komitetu do spraw Kultury, którego członkami byli: Aleksander Arendt, Wiktor Hirsch, Henryk Kotowski, Leopold Kosiński i Franciszka Majkowska,⁵³ zwrócił się do Franciszka Tredera, który od 1932 r. gromadził eksponaty kultury kaszubskiej, z propozycją podjęcia starań w kierunku zorganizowania muzeum. Na siedzibę zaproponowano Trederowi dom przy ul. Kościerskiej⁵⁴ oraz kilkanaście eksponatów⁵⁵. Treder przyjął propozycję Komitetu i zorganizował, także przy współudziale Majkowskiej, wystawę sztuki ludowej, która była czynna od 26 sierpnia do 15 października 1945 r.⁵⁶ Wystawę zwiedziło 485 osób, które mogły nań zobaczyć głównie wyroby ceramiczne, hafty oraz meble zdobione ornamentyką kaszubską⁵⁷.

Na tym jednak nie skończyła się współpraca Majkowskiej z Muzeum Kaszubskim w Kartuzach, bowiem prowadziła ona też Szkołę Haftu działającą przy Muzeum.

⁵³ Treder jako przedstawiciele Powiatowego Komitetu d/s Kultury w Kartuzach wymienia: „*dr Kotowskiego, Fr. Majkowską, Ogórka, Kosińskiego (...)*”; F. Treder, *Pamiętnik w muzeum spisany*, „Kaszubskie Zeszyty Muzealne” 1993, z. 1, s. 39; por. N. Maczulis, *Kartuzy. Z dziejów miasta i powiatu*, Kartuzy 1998, s. 75.

⁵⁴ Budynek przy ul. Kościerskiej 1 (obecnie również zajmowany przez Muzeum), jak wynika ze wspomnień F. Tredera, został przeznaczony na siedzibę Muzeum tuż po wojnie, więc jak można się domyślać w 1945 r. Wynika to również z dalszej części wspomnień F. Tredera, w której autor pisał: „*Po dwuletniej morderczej doczekałem się pomocy zaoferowanej przez KW PPR za pośrednictwem wojewódzkiego Wydziału Kultury. Z uwagi na to, że jako osoba prywatna nie mogłem pobierać dotacji pieniężnych kierownik Wydziału Kultury prof. Kowalski poradził mi, żeby powołać organ społeczny, kompetentny do pobierania i przekazywania pomocy finansowej. I tak powstało Towarzystwo Miłośników Muzeum Kaszubskiego (...)*” – Towarzystwo to powstało w 1947 r. Na podstawie sprawozdania z działalności w miesiącu lutym 1946 r. Referatu Kultury i Sztuki, można wnioskować, że Muzeum musiało oddać budynek Urzędowi Bezpieczeństwa Publicznego: „*Przygotowania do zamierzonej Wystawy Obrazów i Pamiątek Polskich w Muzeum kaszubskim stanęły na martwym punkcie ze względu na przeprowadzkę muzeum, spowodowaną działaniem siły wyższej – w tym wypadku koniecznością odstąpienia całego gmachu (wraz z lokalami wystawowymi) na rzecz Urzędu Bezpieczeństwa Publ.(...)*”. Muzeum „powróciło” do swego budynku w maju 1947 r. na prośbę Towarzystwa Miłośników Muzeum. Natomiast N. Maczulis, obecny dyrektor Muzeum i badacz historii tego regionu, podaje w swych pracach, że budynek ten na cele Muzeum został przekazany dopiero w 1947 r.; zob.: N. Maczulis, *Kartuzy...*, s. 75-76; por.: N. Maczulis, *Zamiast zakończenia – kontynuacja myśli i zamierzeń autora Pamiętnika w Muzeum spisanego*, „Kaszubskie Zeszyty Muzealne” 1993, z. 1, s. 78-79; N. Maczulis, *50 lat Muzeum ...*, s. 44-50.

⁵⁵ F. Treder, op. cit., s. 39-40.

⁵⁶ N. Maczulis w swym artykule, *50 lat Muzeum Kaszubskiego*, podaje, że pierwsza wystawa sztuki ludowej Kaszub była zorganizowana w 1949 r. Natomiast z zachowanych w spuściźnie F. M. dokumentów oraz z pamiętnika F. Tredera wynika, że pierwsza wystawa kaszubskiej sztuki ludowej, odbyła się jeszcze przed oficjalnym otwarciem Muzeum kartuskiego, tj. przed 1 V 1947 r.; zob.: N. Maczulis, *50 lat Muzeum Kaszubskiego*, „Kaszubskie Zeszyty Muzealne”, z. 5, 1997, s. 127; por.: MP i MK-P., Sp. F.M., DŹS, t. 33: Sprawozdanie z wystawy kaszubskiej sztuki ludowej w Kartuzach, sporządzone przez Starostwo Powiatowe Kartuskie, Referat Kultury i Sztuki, Kartuzy 18 X 1945 r.; F. Treder, op. cit., s. 39-40.

⁵⁷ MP i MK-P., Sp. F.M., DŹS, t. 33: Sprawozdanie z wystawy kaszubskiej sztuki ludowej w Kartuzach, sporządzone przez Starostwo Powiatowe Kartuskie, Referat Kultury i Sztuki, Kartuzy 18 X 1945 r.

Ponadto Majkowska była także jednym z członków Powiatowego Ośrodka Krzewienia Kultury i Sztuki (POKKiS) w Kartuzach, które w maju 1947 r. przekształciło się w Towarzystwo Miłośników Muzeum Kaszubskiego im. dr. Aleksandra Majkowskiego z siedzibą w Gdańsku⁵⁸.

Towarzystwo to miało za zadanie zbieranie funduszy na Muzeum, które jako instytucja prywatna tych funduszy nie posiadało.

Majkowska, mieszkając w Kartuzach w okresie powojennym, oprócz pracy w Referacie Kultury i Sztuki oraz członkostwa w POKKiS, należała również do Powiatowej Rady Narodowej (PRN), współorganizowała Teatr Ziemi Kaszubskiej w Kartuzach, Radę Pomocy Dzieciom i Starcom Kaszubskim z siedzibą w Sopocie oraz Towarzystwo Miłośników Kultury Rodzimej „Welecja”.

Majkowska zajmowała stanowisko zastępcy kierownika w Referacie Kultury i Sztuki działającym przy Starostwie Powiatowym w Kartuzach⁵⁹. Referat ten obejmował *„sprawy zakładania i nadzorowania teatrów, chórów, estrady i cyrków. Sprawy ochrony muzealiów, galerii i zbiorów sztuki, zabezpieczenie wykopalisk, popieranie szkół muzycznych i choreograficznych, studiów dramatycznych, sprawy związane z fotografią artystyczną, urządzenie salonów sztuki i wystaw popularnych”*⁶⁰.

Jak wynika ze sprawozdań Referatu, jego pracownicy odpowiedzialni byli za wszystkie przedsięwzięcia kulturalne w Kartuzach. Sprawozdania zawierają dane o liczbie osób odwiedzających Muzeum, liczbie granych przedstawień teatralnych na deskach Teatru Ziemi Kaszubskiej oraz informacje o rozwoju zespołu tanecznego występującego w strojach regionalnych, którym między innymi opiekowała się F. Majkowska. Zespół ten występował w 1946 r. między innymi na Międzynarodowych Targach Gdańskich, w gdańskim oddziale Polskiego Radia oraz na wielu uroczystościach lokalnych, takich jak dożynki organizowane przez parafię Gdynia-Cisowa w 1946 r.⁶¹ Pracownicy Referatu zajmowali się również współorganizowaniem „wieczorów nowej książki” oraz czuwali nad sporządzeniem tzw. spisu z natury „wszelkich zabytków znajdujących się w Kościele Poklasztornym w Kartuzach”, którego dokonała Majkowska⁶².

Ponadto Referat Kultury i Sztuki powoływał różnego rodzaju organizacje działające na rzecz kultury regionu. Jedną z nich był Komitet „dla spraw martyrologicznych”, który zorganizował wystawę poświęconą Martyrologii Polskiej. Na wystawie tej znajdowały się: *„(...) lista ofiar bestialstwa hitler.[rowskiego],*

⁵⁸ MPiMK-P., Sp. F.M., T. zb., Muzeum Kaszubskie w Kartuzach, t. 43.

⁵⁹ MPiMK-P., Sp. F.M., T. zb., Referat Kultury i Sztuki w Kartuzach, t. 46: Sprawozdanie z działalności Referatu Kultury i Sztuki za miesiąc czerwiec 1946 r.

⁶⁰ MP i MK-P., Sp. F.M., T. zb., Referat Kultury i Sztuki, t. 46.

⁶¹ MPiMK-P., Sp. F.M., Kor. urz., t. 19; T. zb., Referat Kultury i Sztuki, t. 46.

⁶² MPiMK-P., Sp. F.M., T. zb., Referat Kultury i Sztuki, t. 46: Sprawozdania z działalności Referatu Kultury i Sztuki za miesiąc czerwiec 1946 r.

fotografie męczenników oraz wszelkiego rodzaju dowody i ślady zbrodni jakie tylko na terenie zostały (...)"⁶³.

Majkowska najprawdopodobniej była współorganizatorką tej wystawy oraz należała do tego Komitetu, gdyż to ona sporządziła sprawozdanie z jego działalności, niestety bez datacji⁶⁴. Komitet ten oprócz zorganizowania wyżej wymienionej wystawy „(...) zajął się ochroną zabytków i wykonaniem pomników celu ubezpieczenia miejsc Kaźni i uczczenia pamięci pomordowanych. Wykonanych zostało 4 Krzyże na miejsce pomordowanych w Kaliskach i Bizewie. Zostało wysłanych kilka tablic mart.[yrolologicznych] do wojtów i sołtysów w powiecie. Zorganizowana została pielgrzymka do miejsca zamordowanych w Kaliskach (...)”⁶⁵

Kolejną organizacją, a w tym wypadku instytucją działającą przy Referacie, do której powstania przyczyniła się Majkowska był Powiatowy Ośrodek Krzewienia Kultury i Sztuki, działający na terenie powiatu kartuskiego z siedzibą w Kartuzach. Celem POKKiS było:

„budzenie i zaspakajanie duchowych potrzeb kulturalnych, w szczególności zaś wszechstronne pogłębianie znajomości dziejów regionu i roli, jaką odegrał w całokształcie życia Narodu, roztaczanie opieki nad pamiątkami kultury duchowej i materialnej (...), pielęgnowanie twórczości ludowej i popieranie przemysłu ludowego, szerzenie zamiłowania do czytelnictwa, śpiewu, muzyki, sztuk pięknych i nauki (...)”⁶⁶. Cele te POKKS chciał wprowadzić w życie poprzez: „(...) a/ skupienie zainteresowanych praca kulturalną działaczy politycznych, społecznych, gospodarczych i oświatowych oraz inteligencji zawodowej (...) c/ organizowanie gminnych ośrodków pracy kulturalnej, d/ zorganizowanie i utrzymywanie: biblioteki i czytelnicy, pracowni naukowej, muzeum regionalnego, pracowni haftów kaszubskich, teatru, Domu Kultury (świetlicy), e/ organizowanie koncertów, wieczorów literackich, odczytów i wystaw, f/ zakładanie i prowadzenie w terenie świetlic i bibliotek ruchomych, g/ inicjowanie względnie opracowywanie i ogłaszanie publikacji poświęconych zarówno przeszłości regionu, jak i współczesnemu jego życiu, h/ organizowanie chórów, zespołów muzycznych, teatrów amatorskich, widowisk regionalnych, i/ organizowanie i popieranie turystyki na swoim terenie, j/ udzielanie fachowej pomocy instruktorskiej w organizowaniu imprez artystycznych i kulturalno-oświatowych, k/ tworzenie składnic kostiumów, rekwizytów teatralnych, książek i nut (...)”⁶⁷.

⁶³ MPiMK-P., Sp. F.M., DŹS, t. 34.

⁶⁴ MPiMK-P., Sp. F.M., DŹS, t. 34, Sprawozdanie z działalności Komitetu dla spraw martyrologicznych, [b.d.].

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ MPiMK-P., Sp. F.M., T. zb., Powiatowy Ośrodek Krzewienia Kultury i Sztuki w Kartuzach (dalej cyt.: POKKiS), t. 45, Statut POKKiS w Kartuzach z 21 VIII 1945 r. podpisany przez 15 działaczy kaszubskich w tym i F. Majkowską.

⁶⁷ Ibidem.

Majkowska oprócz działalności w referacie kultury i stowarzyszeniach powołanych przez referat działała w Towarzystwie Miłośników Kultury Rodzimej „Welecja”, którego była współorganizatorką oraz pełniła funkcję kierowniczkę świetlicy prowadzonej przez Towarzystwo. Cele Towarzystwa były podobne do celów POKKiS, tutaj również zakładano „(...) rozpowszechnianie teatru ludowego (...), konserwację zabytków historycznych (...)”. Odmiennością natomiast było propagowanie kaszubszczyzny na terenie Polski i poza jej granicami, podniesienie poziomu życia umysłowego, społecznego i gospodarczego ziemi rodzimej oraz zbieranie eksponatów dla już istniejącego Muzeum Kaszubskiego. Cele miano realizować podobnie jak w przypadku POKKiS poprzez: „(...) utworzenie ze swych członków zespołów: tańca, chóralno-muzycznego, literacko-naukowego, biblioteki, kursu haftów kaszubskich, przedstawienia, występy przez Radio, imprezy propagandowo-dochodowe (...)”⁶⁸.

W okresie intensywnej działalności Majkowskiej w Kartuzach, tj. w latach 1945-1948, została ona również włączona do zorganizowania Komitetu Pomocy Dzieciom i Starcom Kaszubskim „Rada”⁶⁹. Według statutu „Rady” Komitet ten z siedzibą w Sopocie (ul. Podgórna 21) działający do 1 VI 1947 r., istniał przede wszystkim w celu zaopatrywania dzieci i starców, z ubogich rodzin kaszubskich, w żywność i odzież. Środki na realizację swych zadań Komitet czerpał m.in. ze składek swych członków oraz z darów sympatyków Komitetu i instytucji państwowych⁷⁰.

Majkowska w Komitecie tym działała zgodnie z założeniami statutowymi „Rady” przez rok. Natomiast w październiku 1948 r. przeniosła się z powodu bliżej nieustalonych przyczyn do Białogóry⁷¹. Tam pracowała najprawdopodobniej w oddziale gdyńskiego „Caritasu”, o czym świadczy korespondencja Związku „Caritas” Diecezji Chełmińskiej Okręg Morski w Gdyni, kierowana do Franciszki w okresie od 25 września 1948 r. do 22 lutego 1949 r.⁷² Nie zdołano ustalić, w jakim charakterze pracowała Majkowska w Białogórze, wiadomo jedynie, że otrzymywała ona pensję w wysokości 5000-6000 zł. miesięcznie⁷³ i zajmowała się między innymi haftem⁷⁴.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ MPiMK-P., Sp. F.M., Kor. pryw., t. 20, tom II.

⁷⁰ MPiMK-P., Sp. F.M., Kor. urz., Statut Komitetu Pomocy Dzieciom i Starcom Kaszubskim „Rada”, t. 19.

⁷¹ Wywiad z E. Kamińskim, Wejherowo dn. 30 XII 1998 (nagranie w posiadaniu autorki).

⁷² MP i MK-P., Sp. F.M., Kor. urz., t. 19.

⁷³ Ibidem, list Kierownika Biura „Caritas-u” (podpis nieczytelny) do F. M. z 25 IX 1948 r. „(...) Jednocześnie pozwalamy sobie nadmienić, że Zarząd nasz przewiduje dla Szanownej Pani pensję gotówkową miesięczną od 5.000-6.000 zł. w pierwszych miesiącach. Nasza instytucja nie ma możliwości udzielić wyższego honorarium tymczasowo (...)”.

⁷⁴ MP i MK-P., Sp. F.M., Kor. urz., t. 19, list dyrektora Okręgu „Caritas” ks. G. Bielińskiego do Franciszki z 22 II 1949 r.: „(...) Niniejszym przesyłam herb Ks. Biskupa Kowalskiego z poleceniem wykonania haftu i to natychmiast tak, że 4. marca na św. Kazimierza, to jest na dzień imienin Jego Eksceleencji Ks. Biskupa Kowalskiego, można by go wręczyć. Ma to być serwetka na stół a zresztą to już zdecyduje zmysł artystyczny Pani. Załączonego dokumentu proszę nie zgubić. Bliższych informacji może udzielić p. Męczykowski, który w ubiegłym roku wykonał herb w rzeźbie”.

W okresie od stycznia 1949 r. do maja 1951 r. była zatrudniona przez Ligę Kobiet w Wejherowie w charakterze kierowniczkii świetlicy, zaś od 1 maja do 31 grudnia 1951 r. w charakterze instruktorki regionalizmu kaszubskiego⁷⁵. W międzyczasie też Majkowska otrzymała propozycję pracy w Muzeum Kultur Ludowych w Warszawie⁷⁶. Według informacji E. Kamińskiego Franciszka była w Warszawie na rozmowach w sprawie tej pracy, z której jednak zrezygnowała⁷⁷.

Pracując przy Zarządzie Ligi Kobiet w Wejherowie, Majkowska, między innymi organizowała wystawy o tematyce regionalnej. Opiekowała się ona również zespołem artystycznym, działającym przy LK. Zespół ten 2 września 1951 r. na dożynkach w Rybnie, w części artystycznej zagrał „Ścinanie Kani”.

W Lidze Kobiet Majkowska pracowała do 31 XII 1951 r., zaś w 1952 r. podjęła pracę w Bibliotece Publicznej w Wejherowie, w której pracowała do 1 XI 1952 r., będąc jednocześnie zatrudniona w Bibliotece Gminnej w Luzinie⁷⁸.

Nie zdołałam ustalić jak długo Majkowska pracowała w tej bibliotece, wiadomo jednak, że opiekowała się też biblioteką w Strzebielinie Morskim⁷⁹.

Na podstawie zachowanych dokumentów wiadomo też, że w 1956 r. prowadziła ona pracę nad uporządkowaniem i opracowaniem technicznym zbiorów sztuki ludowej, których sama nie określiła bliżej pod względem własnościowym oraz nad opracowaniem antypodium żukowskiego z Kościoła św. Jana, które odkopiewała w „autentycznej ich wielkości w latach przed pierwszą wojną światową”. Na wykonanie tych prac otrzymała Franciszka stypendium od Ministerstwa Kultury i Sztuki⁸⁰.

W roku 1956 Majkowska zaczęła również aktywną działalność w Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim, w którym działa do końca swojego życia.

⁷⁵ Ibidem, Zaświadczenie o zatrudnieniu z dnia 9 VII 1952 r.

⁷⁶ MP i MK-P., Sp. F.M., Kor. urz., list Jana Żołna-Manugiewiczza, dyrektora tegoż Muzeum do Franciszki z 22 IX 1950 r.: „ (...) Według informacji jaką otrzymaliśmy od ob. Cury[la] Serdyńskiego w posiadaniu Pani znajdują się pewne zbiory etnograficzne. Muzeum Kultur Ludowych jest zainteresowane tą sprawą i wyraża gotowość ewentualnego ich przejęcia na warunkach, które wymagałyby bliższego omówienia. Ob. Serdyński informował również, że interesowałaby się Pani pracą terenową dla Muzeum lub pracą w samej instytucji. Sprawa ta również wymagałaby omówienia i Muzeum w tym celu proponuje przyjazd Pani na nasz koszt”.

⁷⁷ MP i MK-P., Sp. F.M., Kor. urz., dopisek E. Kamińskiego datowany na 13 VIII 1963 r., na liście do F. M. z 22 IX 1950 r.: „ W/g oświadczenia p. Fr. Majk[owskiej]: Była i propozycja była zostać w Wwie, ale p. Fr. M. zrezygnowała (...)”.

⁷⁸ MP i MK-P., Sp. F.M., T. zb., Biblioteki w Luzinie i Strzebielinie, t. 40, list Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wejherowie do F.M., z dnia 29 X 1952 r., cyt.: „Prezydium Powiatowej Rady Narodowej angażuje Ob. z dniem 1.XI.1952 r. do pracy na stanowisku Kierownika Biblioteki Gminnej w Luzinie w/g IX-tej gr.[upy] upos[ażenia]. Wszelkie agendy dot.[yczące] prowadzenia biblioteki należy przyjąć od Ob. Maszoty protokolarnie (...)”.

⁷⁹ MP i MK-P., Sp. F.M., T. zb., Biblioteki w Luzinie i Strzebielinie, t. 40.

⁸⁰ MP i MK-P., Sp. F.M., DZS, t. 34: Sprawozdanie F.M. „z pracy dwumiesięcznej, za otrzymane stypendium z Ministerstwa Kultury i Sztuki”, 4 I 1957 r.

Z ramienia Zrzeszenia zorganizowała ona ostatni w swoim życiu kurs hafciarski w 1957 r.

Zrzeszenie też stało się dla niej, jak i dla wielu działaczy kaszubskich tego okresu, organizacją dającą nadzieję na rozwój ruchu kaszubskiego oraz na powstanie „nowego” Muzeum Kaszubskiego, które otwarto w Wejherowie, już po jej śmierci w 1968 r., na bazie materiałów zgromadzonych przez Majkowską. Przyjęło ono nazwę, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, a jego pierwszym dyrektorem był Paweł Labuda⁸¹.

Wejherowska szkoła haftu kaszubskiego i twórczość Franciszki Majkowskiej

Przygoda Majkowskiej z haftem zaczęła się, jak można przypuszczać, już w kościarskiej, przyklasztornej szkole dla panien. Na dobre jednak związała się ona z hafciarstwem w 1913 r., niedługo po powrocie na Kaszuby z Łodzi.

Została ona włączona do prac przy organizacji Muzeum Kaszubskiego w Sopocie, w którym objęła techniczne kierownictwo nad szkołą haftów kaszubskich. Opiekę nad szkołą oraz stronę organizacyjną przejął powołany przez A. Majkowskiego w dn. 14 lutego „Komitet dla popierania przemysłu domowego na Kaszubach”, którego członkami zostały: Leokadia Belakowiczówna z Sopotu – przewodnicząca, Stanisława Pieczyńska – skarbniczka oraz Franciszka Majkowska – kierowniczka techniczna. Początkowo w szkółce kształciło się 8, a w chwili wybuchu I wojny światowej, 14 dziewcząt kaszubskich⁸². Majkowska, podobnie jak Teodora Gulgowska, wzory do swych haftów czerpała ze zdobnictwa ludowego. Miała ona do tego okazję podczas wspólnych z bratem Aleksandrem objazdów Kaszub w celu zbierania eksponatów do Muzeum w Sopocie. Podobnie też jak Gulgowska, Franciszka sama układała kompozycje hafciarskie, w czym później niewątpliwie pomógł jej kurs malarstwa u nieznanego z nazwiska artysty malarza z Sopotu, na który uczęszczała w 1923 r.⁸³

Jednak droga do znanej dzisiaj na Kaszubach wejherowskiej szkoły haftów była bardzo długa, na co dowodem są chociażby setki wykonanych przez Majkowską i zachowanych do dzisiaj szkiców wzornictwa haftu kaszubskiego. Zanim nadano nazwę stworzonemu przez nią typowi haftu, zorganizowała i przeprowadziła wiele kursów dla osób, które w sposób profesjonalny chciały zajmować się tym rodzajem rękodziela artystycznego. Pierwszy prowadzony przez nią kurs haftu odbył się w szkółce haftu przy Muzeum w Sopocie, nie ma jednak żadnych

⁸¹ *Historia Wejherowa ...*, s. 516; E. Kamiński, *Geneza i działalność Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie*, „Pomerania” 1971, nr 2, s. 27-43.

⁸² A. Bukowski, *Regionalizm ...*, s. 268.

⁸³ MPiMK-P., Sp. F.M., Dokumenty osobiste, Życiorys własny, t. 24.

danych co do przebiegu tego kursu oraz jego zakończenia, bowiem został on przerwany przez wojnę, a Franciszka musiała powrócić do Kościerzyny.

Majkowska cały swój czas poświęcała pracom hafciarskim, tworząc haftowane upominki dla znajomych i przyjaciół⁸⁴ oraz przy pomocy haftów zarabując na życie.

W 1926 r. otworzyła ona Szkołę Przemysłu Domowego w Wejherowie, na której prowadzenie otrzymała subwencję w kwocie 1000 zł. od Ministerstwa Oświaty i Wyznań Religijnych⁸⁵.

Nie zachowały się żadne dokumenty, poświadczające charakter prowadzonej przez Franciszkę Szkoły Przemysłu Domowego, w której jak można przypuszczać uczyła ona przede wszystkim haftu. Szkołę tą Majkowska prowadziła do 1928 r., wówczas bowiem podjęła się ona prowadzenia pracowni haftów kaszubskich przy Szkole Powszechnej w Gdyni⁸⁶, która wówczas mieściła się na ul. 10 lutego⁸⁷. Będąc kierownikiem pracowni, szkoliła hafciarki, organizowała wystawy haftów, a także jako członkini Towarzystwa Pracy Kobiet zainicjowała wykonywanie lalek kaszubskich w osiemnastowiecznych strojach, rekonstruując w ten sposób kaszubski strój ludowy⁸⁸. Lalki te zostały zakupione przez Muzeum Miasta Gdyni⁸⁹.

Pracownię Kaszubską Majkowska prowadziła przez kolejne dwa lata⁹⁰. W 1930 r. na prośbę Aleksandra, Majkowska przeniosła się do Kartuz, gdzie prowadziła Towarzystwo Zrzeszenia Kaszubek (TZK)⁹¹. We wrześniu 1932 r. Majkowska podjęła pracę w charakterze nietatowej nauczycielki klasy VII, publicznej szkoły w Kartuzach, pracując na tym stanowisku do 1934 r.⁹² Nie zdołałam usta-

⁸⁴ MPiMK-P, Sp. F.M., Kor. pryw., t. 20, tom II, k. 104, korespondencja od znajomych Franciszki z podziękowaniami za hafty. Jednym z takich listów, jest list z 7 VI 1923 r. od B. Maciejewskiej (osoba bliżej nieznaną), w którym ta pisała: „*Droga Pani, kochana Panno Franiu, Proszę bardzo wybaczyć, że dopiero dziś do Pani piszę. Miałam zamiar przed moim wyjazdem odwiedzić Szan. Państw. żeby się osobiście pożegnać i p. Frani za tak miłą niespodziankę podziękować. Zachowam ten śliczny haft drogiej Pani jako bardzo mi miłą pamiątkę (...)*”.

⁸⁵ MP i MK-P, Sp. A. M., Życiorys F.M.

⁸⁶ Ibidem; MPiMK-P, Sp. F.M., Kor. pryw., t. 20 tom 1, k. 47, list Haliny Dzeżewskiej z 15 X 1928 r., który jest zaadresowany następująco: *Franciszka Majkowska, nauczycielka robót kaszubskich, Gdynia Szkoła Powszechna.*

⁸⁷ W. Frąckowiak, *Szkolnictwo ogólnokształcące i oświata pozaszkolna w Gdyni okresu międzywojennego (1918-1939)*, [w:] *Gdynia. Sylwetki ludzi. Oświata i nauka. Literatura i kultura*, pod red. A. Bukowskiego, Gdańsk 1979, s. 207-208.

⁸⁸ MPiMK-P., Sp. F.M., Dokumenty osobiste, Życiorys F.M., t. 24; F. Kwizdiński, *Kaszubskie stroje ludowe*, Kartuzy 1998, s. 7.

⁸⁹ W swoim życiorysie F. Majkowska pisała: „(...) Lalki te zakupiło Muzeum Etnograficzne miasta Gdyni (...)”. Miała tu ona zapewne na myśli dział etnograficzny w Muzeum Miejskim w Gdyni, bowiem w mieście tym nigdy nie było Muzeum Etnograficznego; zob.: *Gdynia. Sylwetki ...*, s. 91-192.

⁹⁰ MPiMK-P, Sp. F. M., kor. urz., kor. pryw., t.19-20.

⁹¹ MPiMK-P., Sp. F.M., Dokumenty osobiste, Życiorys F.M., t. 24, „(...) *Brat mój Aleksander mieszkał wówczas w Kartuzach i zaproponował mi współpracę w dziedzinie Ludoznawstwa. Sprowadziłam się więc do Kartuz. Prowadziłam Tow. Zrzeszenia Kaszubek (...)*”.

⁹² MPiMK-P, Sp. F. M., Dokumenty osobiste, t. 24.

lić, jaki był zakres jej obowiązków. Z tego okresu zachowało się jedynie sprawozdanie Franciszki dotyczące robót kobiecych prowadzonych przez nią od września 1932 r., brak jednak daty końcowej prac oraz miejsca ich wykonywania. Sprawozdanie może więc dotyczyć zarówno pracy w tej szkole, jak i prac prowadzonych w ramach wyżej wspomnianego Towarzystwa. Niemniej jednak, jak wynika z tego sprawozdania, Majkowska prowadziła zajęcia z dziewczętami kl. IV-VII i tak jak i w poprzednich placówkach uczyła haftu kaszubskiego⁹³.

Jak już wspomniałam, Majkowska w szkole w Kartuzach pracowała do 1934 r. W latach 1935-1938 Majkowska najprawdopodobniej zajmowała się także prowadzeniem kursów, bowiem korespondencja z tego czasu, do niej kierowana na adres kartuski, dotyczyła przede wszystkim haftów kaszubskich. I tak Pomorski Związek Teatrów Ludowych z Torunia w liście z dnia 27 VIII 1934 r. prosił „o przesłanie zamówionego ubioru kaszubskiego żeńskiego (...) wraz z rachunkiem”⁹⁴. Siostra Maria Stanisława, urszulanka, w liście z 12 IV 1935 r. prosiła Majkowską „o pozwolenie odrysowania kilku oryginalnych wzorów kaszubskich z – oraz o pewne informacje”⁹⁵. Zaś list z dnia 7 X 1935 r., którego nadawcą było kierownictwo VII klasy Publicznej Szkoły Powszechnej w Grudziądzu, adresowany jest do Pani Majkowskiej, nauczycielki haftów kaszubskich w Kartuzach⁹⁶. W lutym 1936 r. Majkowska tymczasowo przebywała w Lulkowie, pow. toruński⁹⁷.

Korespondencja Franciszki Majkowskiej pozwala przypuszczać, że w okresie od 1935 r. do listopada 1938 r. prowadziła ona również kursy haftu, a w przerwach między kolejnymi kursami zajmowała się działalnością na rzecz kultury ludowej oraz zarabiała dodatkowo sprzedając haftów⁹⁸.

W listopadzie 1938 r., Franciszka Majkowska zorganizowała kolejny kurs haftu, na który zapisało się 36 dziewcząt z Kartuz i z okolicy. Lekcje odbywały się codziennie, w grupach kilkusobowych, przy czym w miarę trwania kursu liczba jego uczestniczek zmniejszała się. Ostatni zapis dotyczący tego kursu pochodzi z 6 IV 1939 r.⁹⁹

W lipcu 1939 r. Majkowska otrzymała od Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zawiadomienie o przyjęciu na Wakacyjny Instytut Sztuki w Gdyni¹⁰⁰. Czy jednak brała ona udział w zajęciach tego Instytutu nie zdołałam ustalić.

⁹³ MPiMK-P. Sp. F.M., DŻS, t. 34, k. 3.

⁹⁴ Kor. urz., t. 19, k. 59.

⁹⁵ Ibidem, k. 169.

⁹⁶ Ibidem, k. 19.

⁹⁷ Ibidem, k. 61.

⁹⁸ MPiMK-P. Sp. F.M., Kor. urz., t. 19.

⁹⁹ MPiMK-P., Sp. F.M., Tematy zbiorcze (dalej: T. zb.), Kursy haftów w Kartuzach i w Wejherowie 1938-1957, t. 42.

¹⁰⁰ MPiMK-P. Sn. F.M., Kor. urz., t. 19.

Następne kursy prowadziła Majkowska już po II wojnie światowej, w czasie której mieszkała w Kartuzach za miastem na ul. Wzgórze Wolności, skąd wyprowadziła się najprawdopodobniej w 1946 r.¹⁰¹.

Po wojnie Majkowska prowadziła kursy przy powstającym Muzeum Kaszubskim w Kartuzach¹⁰². W roku szkolnym 1947/48 została kierowniczką pracowni haftów przy Szkole Przynsposobienia Krawiecko-Bielizniarskiego w Kartuzach. Z pracy w Szkole Krawieckiej w Kartuzach Majkowska napisała sprawozdanie, z którego wynika, że oprócz prac manualnych uczennice musiały przyswajać „podawaną” przez Majkowską w formie wykładów i pogadanek wiedzę na temat historii haftu kaszubskiego oraz przygotowywały krótkie przedstawienia na podstawie książki Majkowskiego *Życie i przygody Remusa* oraz pozycji autorstwa Hieronima Derdowskiego, *O Panu Czorlińskim co do Pucka po sece jachol*. Ten element nie występuje we wcześniejszych sprawozdaniach, co może wskazywać na to, że Majkowska tych metod nauczania wcześniej nie stosowała. Poza tym program nauczania nie odbiegał niczym od programów przedwojennych. Dziewczęta, tak jak i ich poprzedniczki z lat 1938/39, najpierw poznawały zasadnicze elementy sztuki haftu, a na koniec kursu uczyły się wykroju, szycia i haftowania stroju kaszubskiego¹⁰³.

Swój ostatni kurs haftu kaszubskiego prowadziła Majkowska, mając 69 lat, w 1957 r. w Wejherowie, dokąd przeprowadziła się w 1951 r. Kurs ten został zorganizowany przez nią samą i wejherowski Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego oraz trwał od 1 IX 1957 r. do 30 X 1957 r.¹⁰⁴ Jak wynika z zachowanej dokumentacji Majkowska prowadziła lekcje haftu w lokalu wyznaczonym przez ZKP przez 4 godziny tygodniowo, za co otrzymywała wynagrodzenie w wysokości 750 zł. miesięcznie¹⁰⁵. Kurs ten jednak został przerwany z powodu choroby Franciszki. Według dziennika prowadzonego przez Majkowską, uczestniczyły w nim 23 uczennice. Ponadto niektóre uczestniczki tego kursu potrafiły już doskonale haftować, co wskazywałoby na to, że na kurs zapisały się w celu poznania nowej szkoły haftów – szkoły wejherowskiej, którą później udoskonalały.

Szkoła wejherowska, której prekursorką była Majkowska, charakteryzuje się większą intensywnością kolorów, których podobnie jak w szkole żukowskiej czy wdzydzkiej jest siedem (żółty, czerwony, trzy niebieskie od błękitnego do granatu,

¹⁰¹ MPiMK-P., Sp. F.M., Życiorys F.M., [b.d.], „(...) *Gdy Niemcy wkroczyli do Kartuz zamknęli wspomniany zakład wystawy i wyrzucili mnie z mieszkania i przydzielili mi za miastem, na Wzgórzu Wolności, jeden mały pokój. /Przed paru tygodniami wyprowadziłam się stąd/ (...)*”.

¹⁰² MPiMK-P., Sp. F.M., Kor. urz., t. 19.

¹⁰³ MP i MK-P., Sp. F.M., DŻS, t. 34.

¹⁰⁴ Prywatne zbiory A. Konkel; Zaświadczenie o ukończeniu kursu haftu kaszubskiego wystawione przez ZKP na nazwisko Anny Konkel, Wejherowo 1 XI 1957 r.

¹⁰⁵ C. Obracht-Prondzyński podaje, że był to klub ZKP nazywany „Paradnicą”, jest to jednak raczej niemożliwe, gdyż jak sam podaje, „Paradnica” funkcjonowała dopiero od 1958 r., zob.: *Historia Wejherowa* ..., s. 528; por.: MPiMK-P., Sp. F.M., Kor. urz., t. 19.

zielony i czarny) oraz przewagą kolorów żółtego i czerwonego nad pozostałymi, a także większymi motywami i nowymi elementami takimi jak: aster, bez, chryzantema, dalia, bez czy groszek¹⁰⁶. Kontynuatorekmi tej szkoły są Jadwiga Kreft i Anna Konkel. Sztuka haftowania wzorem kaszubskim tej szkoły od roku 1957 zmieniła się znacznie. Obecnie każda z wyżej wymienionych osób, które reprezentują tę szkołę, haftuje odmiennie, swoim własnym stylem, zachowując jednak podstawowe elementy haftu wejherowskiego, przekazanego im przez Franciszkę Majkowską.

* * *

Twórczość Majkowskiej to jednak nie tylko, choć głównie, haft kaszubski. Franciszka bowiem próbowała też swoich sił w innych „sztukach” – malarstwie czy poezji.

Jak w wielu sprawach, tak i w tej dziedzinie dużym autorytetem dla Majkowskiej był jej brat, Aleksander i być może właśnie dlatego nie zachowały się prawie żadne wiersze Franciszki. Majkowski bowiem był przeciwny, aby jego siostra zajmowała się poezją. Dał temu wyraz w liście z 13 VI 1916 r., w którym pisał do niej: „(...) *Jednego tylko nie mogę zrozumieć: Te zwrotki na czele listu. Czy mają to być wiersze? Zaś Ty – jeżeli chcesz – co mnie dziwi i trochę zatrzwoża – koniecznie się na poezję rzucić (ja nie radzę wcale !!!) – to opanuj przede wszystkim technikę (...)* Obawiam się tylko, że pod wpływem K.[antaka] wdepnęłaś znowu w sprawę, która Ci nerwy do ostatka roztarga i nie ma celu”¹⁰⁷.

Rzeczywiście to za namową ks. Kamila Kantaka¹⁰⁸, Franciszka próbowała pisać wiersze, mimo to najprawdopodobniej posłuchała rad swego brata, gdyż w jej spuściźnie znajdują się tylko dwa wiersze jej autorstwa.

Pierwszy datowany jest na 1913 r. i mimo że Majkowska miała wówczas 31 lat, wiersz jest zatytułowany *Mój Pogrzeb*. Treścią wiersza nie jest jednak uroczystość pogrzebowa, jak wskazywałby na to jego tytuł, lecz próba ludzkiego przygotowania do śmierci, która, jak przekonuje czytelnika autorka, zawsze przychodzi niespodziewanie. Wiersz ten, zachowany w rękopisie jest trzywrotkowy o nierównej liczbie wersów i zgłosek w wersie. Autorka zastosowała rym prosty jednak nie w całym wierszu, co zapewne nie było jej zamierzeniem lecz nieumiejętnością¹⁰⁹.

Drugi utwór to wiersz napisany w języku kaszubskim, niedatowany, zachowany w dwóch nieco odmiennych rękopiśmiennych formach, co, jak można przypusz-

¹⁰⁶ R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker Kaszubski*, Gdańsk 1974, s. 258; T. Bolduan, *Nowy Bedeker Kaszubski*, Gdańsk 1997, s. 120; W. Błaszowski, *Hafty regionalne na Pomorzu Gdańskim*, Gdańsk 1983, s. 36-37.

¹⁰⁷ A. Bukowski, *Listy...*, list 20.

¹⁰⁸ MPiMK-P. Sp. F.M., Kor. pryw., t. 20, listy Kamila Kantaka do F.M., „(...) *Co robisz Twoje rozmaite pisma i teksty? Czy teraz zaprzestałaś pisać? (...)*”. W innym liście natomiast Kantak pisał: „(...) *Bardzo jestem ciekaw Twoich tekstów kaszubskich i bardzo się cieszę jeżeli mi je przysyłasz (...)*”; innym razem znowu: „(...) *Niestety zbyt ciężkie nakładasz na mnie żądanie żeby poprawić tekst Twój pomorski. Przecież ja naprawdę po pomorsku wcale nie umiem (...)*”.

¹⁰⁹ MPiMK-P. Sp. F.M., *Twórczość F.M.: Poezja i wiersze*, t. I.

czać, było spowodowane dłuższą pracą nad tym utworem. Wiersz ten jest zatytułowany *Pôlny Kwiôt*. Tak jak w poprzednim wierszu, tak i w tym, Majkowska zastosowała rym prosty, w tym jednak utworze, rym ten jest już doskonalszy, a zwrotki zawierają jednakową liczbę wersów mimo, że o różnej liczbie zgłosek¹¹⁰. Jest to zatem dowód, że i w tym wypadku, Franciszka próbowała zastosować się do rady brata, który pisał, że „wiersze wymagają koniecznie rymu”. Nie zachowały się żadne „wiersze białe”, o których pisał w swoich listach do Franciszki Aleksander.

Oprócz wierszy, próbowała też Majkowska pisać pogadanki, czytanki, widowiska i referaty. Prace te, pod względem tematycznym, można podzielić na dwie grupy: 1 – teksty poświęcone sztuce ludowej i kaszubszczyźnie; 2 – to opracowania o tematyce ogólnohistorycznej¹¹¹.

Warty wzmiankowania jest tekst poświęcony sztuce ludowej Kaszub, zatytułowany *Strój ludowy na Kaszubach*. Jest to tekst zachowany w formie maszynopisu, datowany na 1963 r. Autorka omawia w nim historię stroju ludowego na terenie Kaszub, ze szczególnym uwzględnieniem jego losów w XX w., podkreślając przy tym swój wkład w próbę wskrzeszenia kaszubskiego stroju ludowego¹¹².

Oprócz podejmowanych przez Franciszkę Majkowską wysiłków w zakresie pisania tekstów poetyckich, literackich i popularnych, próbowała też ona realizować swoje aspiracje artystyczne w malarstwie, do czego z kolei Majkowski siostrę serdecznie namawiał¹¹³.

Franciszka rysowała głównie hafty oraz elementy flory krajobrazu kaszubskiego¹¹⁴, o czym Majkowski również przychylnie się wyrażał¹¹⁵. Rysunki wykonywała ołówkiem bądź tuszem. Kopiowała portrety, a także herby miast kaszubskich. Miała zaprojektować exlibris biblioteki Muzeum Kaszubskiego w Sopocie, do czego nakłaniał Majkowską ks. Kamil Kantak¹¹⁶.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Ibidem, t. 2-3, 5.

¹¹² Ibidem, t. 4.

¹¹³ A. Bukowski, *Listy...*, list 19 z 27 V 1916 r.: „(...) Ja sądzę, że Twoja siła by leżała w malowniczym patrzeniu na świat i w rysowaniu i w malarstwie. I tej strony radziłbym Ci się trzymać (...)”; w innych listach Majkowski także porusza tę tematykę, pisząc: „(...) Zarazem wysłę Ci Ruskina po niemiecku pisaną książkę o sztuce (...)”.

¹¹⁴ MPiMK-P. Sp. F. M., nieopracowane materiały etnograficzne. t. 1-4 (+ 1 rulon).

¹¹⁵ A. Bukowski, *Listy...*, list 22 z 10 VIII 1916 r., „(...) Jeżeli pisałem, abys do zimy 200 okazała narysowała, to oczywiście nie chcę, abys znowu całą siłą pary pracowała. Te rysunki muszą być zrobione z ochotą i główną rzeczą, żeby były dobre, tak będą miały wartość trwałą. (...)”.

¹¹⁶ MPiMK-P. Sp. F. M., Kor. pryw., t. 20. t. II, listy K. Kantaka do Franciszki z 1916 r.: „(...) Nie wiem czy Ci już pisałem kiedy o tem że trzebaby obmyślić i wyrysować exlibris dla biblioteki i archiwum Muzeum pom.[orskiego] Exlibris (z książek) to znak biblioteczny. Trzebaby trójbarwny pewnie. Zresztą ufam całkiem Twojej inwencji-może gryfa na książce lub coś podobnego (...)”. W późniejszym liście z tegoż roku ks. Kantak pisał: „(...) Obrazki z Gryfem bardzo ładne a ciekawszy dlatego będzie ten trąbiący ruch młodokaszubski. Tylko zdaje mi się nie ze wszystkim odpowiadają idei exlibrisu. Na to ten Gryf z książkami jednak cokolwiek mało organicznie połączony. Zresztą przecież zupełnie niepotrzebnie trzymać się Gryfa, może i co innego wymyślić. (...) A wreszcie możesz i z fantazji skomponować (...)”.

Kontakty Franciszki Majkowskiej ze środowiskiem działaczy kaszubskich

Zachowana w spuściźnie Majkowskiej korespondencja pozwala na skonstruowanie listy najbliższych jej znajomych oraz tych, którzy mieli na jej życie duży wpływ. Wśród korespondentów mamy takie nazwiska jak: Andrzej Bukowski, ks. Paweł Czaplewski, ks. Franciszek Grucza, ks. Kamil Kantak, Jan Karnowski, Janina i Marceli Łukowiczowie, Franciszek Treder czy Izabela Trojanowska (zob. aneks). Najwięcej listów jest od ks. Kamila Kantaka, który podobnie jak A. Majkowski, odegrał znaczącą rolę w życiu Franciszki.

Ks. Kantak był przyjacielem rodziny Majkowskich, w której mówiło się nawet o miłości Franciszki do niego. A. Majkowski w liście do swej narzeczonej Aleksandry Komorowskiej (I v. Starzyńskiej) z 6 I 1920 r. pisał: „(...) *Niech droga Pani nie powtórzy mych słów o Ks. K.[antaku] mej siostrze. Wiem, że go kocha – co na to poradzić ? (...)*”¹¹⁷.

Ks. Kantak był niejako przewodnikiem Franciszki w jej samotnym życiu. Doradzał jej w sprawach zawodowych, utwierdzał ją w umiłowaniu sztuki kaszubskiej, polecał stosowną dla niej literaturę, dyskutował z nią na tematy dotyczące sprawy kaszubskiej. Nie zapomniał też o niej w trudnych dla Franciszki latach po 1945 r. Mieszkając w Bejrucie, wspierał ją nie tylko radą, ale i przysyłał liczne paczki z odzieżą oraz artykułami trudno dostępnymi na polskim rynku¹¹⁸.

Na podstawie zachowanych w spuściźnie Majkowskiej dokumentów, można stwierdzić, że darząc ks. Kantaka dużym zaufaniem, niejednokrotnie korzystała ona z jego rad, zwłaszcza w kwestiach zawodowych, często przedkładając je ponad zdanie swojego brata Aleksandra, który również odegrał ważną rolę w jej życiu. Aleksander bowiem, doceniając jej zamiłowanie do haftu i kultury regionalnej, angażował ją do wielu prowadzonych w tym zakresie przez siebie przedsięwzięć. Wielokrotnie też, zwłaszcza, ale nie tylko w okresie I wojny światowej, pomagał jej finansowo, mimo że jego sytuacja materialna nie była najlepsza¹¹⁹.

Kontakty Franciszki ze środowiskiem działaczy kaszubskich, do których grona należała, przejawiały się również w licznych spotkaniach służbowych i towarzyskich, w których brała udział. W jej spuściźnie zachowało się ok. 80 zaproszeń na różnego typu imprezy organizowane przez środowiska kaszubskie w latach 1935-1966. I tak brała ona udział w Zjazdach Członków Polskiej Akadem.[ickiej] Korporacji „Cassubia”, które odbywały się w Kartuzach; uczestniczyła w zjazdach działaczy kulturalno-społecznych Ziemi Kaszubskiej oraz w wielu konferen-

¹¹⁷ J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski w Gdańsku ...*, s. 37.

¹¹⁸ MPiMK-P., Sp. F.M., Kor. pryw., t. 20.

¹¹⁹ Tajny list Starosty Powiatowego Kartuskiego do Wojewody Pomorskiego z dn. 25 VI 1937 r. dot. sytuacji materialnej dr. Majkowskiego (zbiory własne autorki artykułu); A. Bukowski, *Korespondencja literata i lekarza Aleksandra Majkowskiego z mistrzem krawieckim Władysławem Berkanem*, „Rocznik Gdański” 1993, z. 1, s. 155-198.

cjach poświęconych sprawom kaszubskim. Była uczestniczką wielu wystaw, koncertów i spotkań organizowanych przez środowisko Kaszubów. Niejednokrotnie też sama była organizatorką imprez, w tym wystaw i spotkań poświęconych kulturze kaszubskiej. W maju 1957 r. była matką chrzestną statku im. Floriana Ceynowy, wielokrotnie też brała udział w uroczystościach poświęconych pamięci jej brata Aleksandra.

Była też przez współczesnych doceniana za swój wkład w rozwój kultury Kaszubów. Otrzymywała liczne podziękowania i dyplomy uznania głównie za organizowanie wystaw oraz za całokształt pracy kulturalno-oświatowej¹²⁰. W 1930 r. otrzymała od Prezydium Rady Ministrów pierwsze udokumentowane odznaczenie – Srebrny Krzyż Zasługi, za którego wykonanie musiała zapłacić, o czym dowiedziała się listownie po odznaczeniu¹²¹. Za swą pracę społeczną i nowatorskie prace hafciarskie otrzymała w 1958 r. od Ministerstwa Kultury i Sztuki nagrodę pieniężną w wysokości 1000 zł.¹²² Tego samego roku Ministerstwo przyznało jej stypendium w wysokości 1500 zł. na prowadzenie prac hafciarskich, z których Majkowska wywiązała się, przesyłając do Ministerstwa swoje hafty¹²³. Te nagrody pieniężne były dla niej niezwykle ważnym uzupełnieniem budżetu domowego, który był bardzo skromny. Od 1952 r. starała się ona o prawa do renty¹²⁴.

Dzięki staraniom ZKP, w tym między innymi Izabelli Trojanowskiej, otrzymała Majkowska w 1958 r. tzw. „rentę specjalną” w wysokości 1000 zł., co niewątpliwie znacznie poprawiło jej sytuację materialną¹²⁵. Działacze Zrzeszenia poczynili też starania w kierunku poprawienia warunków mieszkaniowych Majkowskiej, dzięki czemu również w 1958 r. otrzymała przydział na mieszkanie, które miało zaplecze sanitarne. Bowiem od lipca 1951 r. Franciszka mieszkała w domu przy ul. Sobieskiego 258. Wówczas otrzymała przydział na mieszkanie, na które składał się „*1 pokój z prawem współużywania []^b kuchni, przedpokoju i ubikacji (...)*”¹²⁶. W 1958 r. dzięki *zrzeszeńcom* ta sytuacja uległa poprawie.

¹²⁰ MPiMK-P., Sp. F. M., Kor. urz., t. 19, k. 28, 33, 50, 58, 80.

¹²¹ Ibidem, k. 83.

¹²² Ibidem, k. 39.

¹²³ Ibidem, k. 40.

¹²⁴ Mimo swojego wieku nie otrzymywała świadczeń emerytalnych z tytułu pracy zawodowej gdyż: „(...) Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawo do renty uzależnione jest między innymi warunkami od przebycia przez ubezpieczonego w ubezpieczeniu emerytalnym 60 miesięcy składkowych. Obyw. nie przedłożyła do roszczenia o rentę starczą żadnych dowodów pracy ani też dowodów ubezpieczenia emerytalnego, za okres swego zatrudnienia do 1939 r. Zeznań świadków za okres okupacji Zakład nie uznał, z tytułu pracy po Wyzwoleniu podjętej po ukończeniu 60 roku życia podlegała Obyw. ubezpieczeniu jedynie chorobowemu i wypadkowemu, a nie była ubezpieczona w pełnym zakresie; MP i MK-P., Sp. F.M., Kor. urz., t. 19, k. 111; Decyzja ZUS, z 10 XII 1952 r., o przyznaniu renty starczej F.M..

¹²⁵ MPiMK-P., Sp. F.M., Kor. urz., t. 19, k. 104; Kor. pryw., t. 20/II, k.166.

^b Fragment nieczytelny.

¹²⁶ MP i MK-P., Sp. F.M., Kor. urz., list Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Wejherowie, Referat Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej, z dnia 18 VII 1951 r., t. 19.

Niewiele osób dziś pamięta Franciszkę Majkowską, jedną z nich jest Edmund Kamiński, który poznał Franciszkę, będąc młodym działaczem Zrzeszenia. Na jej prośbę w 1958 r. porządkował jej prywatne archiwum, głównie korespondencję. Segregował materiały oraz rozszyfrowywał inicjały, którymi podpisywali się nadawcy listów¹²⁷. Dzięki tej pomocy to właśnie jemu i dwóm innym działaczom kaszubskim, późniejszym współzałożycielom Muzeum wejherowskiego, Mironowi Łukowiczowi i Janowi Trepczykowi¹²⁸, Franciszka powierzyła swoje zbiory, które kilkanaście lat później, jako jej spuścizna znalazły miejsce w Muzeum. Wcześniej były przechowywane przez Kamińskiego, który w obawie przed ówczesnymi władzami, a w porozumieniu ze współzałożycielami Muzeum, do jego utworzenia udstąpił tylko część materiałów po Franciszce¹²⁹.

Kamiński wspomina Majkowską jako osobę dumną, ambitną i z wysokim poczuciem honoru, nie lubiącą prosić, zwłaszcza jeżeli chodziło o jej sprawy bytowe. Była też osobą nader lubiącą rozmowy, zwłaszcza na tematy polityczne. Najbardziej jednak paradoksalne w jej przypadku było to, że ta, która kaszubszczyznę zajmowała się całe swoje dorosłe życie, nie umiała mówić po kaszubsku¹³⁰.

Inaczej wspominała Majkowską jedna z jej uczennic, Anna Konkel – hafciarka, kontynuatorka wejherowskiej szkoły haftów, której prekursorką była Franciszka. Anna Konkel poznała Majkowską na kursie haftów w Wejherowie w 1957 r., była już wówczas doświadczoną hafciarką, reprezentującą szkołę pucką. Zainteresowana nowo powstałą szkołą zapisała się na kurs Majkowskiej, na której prośbę jeszcze w 1957 r., przejęła szkołę haftu wejherowskiego, prowadząc kursy do 1997 r.

W udzielonym mi wywiadzie mówiła o swojej nauczycielce jako o osobie szczególnie ceniącej uczciwość ludzką, nieufnej i zamkniętej w sobie, a jednocześnie bardzo pogodnej. Mówiła o niej, że była wymagająca wobec swoich kursantek, ale „nie ganiła tych, które nie radziły sobie z igłą”. Raczej starała się je zachęcać. Duży nacisk kładła na komponowanie wzorów haftu kaszubskiego na podstawie stworzonych przez siebie motywów¹³¹.

Na ostatnim przeprowadzonym przez Majkowską kursie, oprócz jej kontynuatorki Anny Konkel, wśród najlepszych hafciarek była Małgorzata Albecka, która zmarła w 1992 r. oraz Jadwiga Kreft, mieszkająca do dziś w Wejherowie. Niestety, ze względu na stan zdrowia p. Kreft nie mogłam przeprowadzić z nią rozmowy.

Majkowska była osobą bezgranicznie poświęcającą się sprawie kaszubskiej, zwłaszcza haftowi. Była pogodna i nigdy się na nic nie uskarżała. Warto podkre-

¹²⁷ Wywiad z E. Kamińskim.

¹²⁸ Jan Trepczyk (1907-1989), nauczyciel, poeta kaszubski, członek Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego

¹²⁹ *Historia Wejherowa ...*, s. 516; E. Kamiński, *Geneza ...*, s. 27-43. Wywiad z E. Kamińskim.

¹³⁰ Wywiad z E. Kamińskim.

¹³¹ Wywiad z Anną Konkel, Wejherowo dn. 31 XII 1998 r. (nagranie magnetofonowe w posiadaniu autorki artykułu).

ślić też wagę przeprowadzonego przez nią w 1957 r. kursu haftów w Wejherowie, dzięki któremu zyskała swoje następczynię, które nie tylko kontynuowały jej dzieło, ale przede wszystkim je rozwijały.

Franciszka Majkowska zmarła, mając 85 lat, 19 sierpnia 1967 r. w szpitalu powiatowym w Iławie, gdzie przebywała u swojej siostrzenicy, Mirosławy Kulczyńskiej. Trzy dni później została pochowana na cmentarzu rzymsko-katolickim w Wejherowie, gdyż taka była jej ostatnia wola¹³². Płyta nagrobna na miejscu jej spoczynku została ufundowana przez wejherowski oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, którego działacze nie zapominają o niestrudzonej działaczce sprawy kaszubskiej.

¹³² Parafia Rzymsko-Katolicka pw. Św. Leona Wielkiego w Wejherowie, Księga Zgonów [1967] 1957-1971, s. 183, nr akt zgonu 46; Wywiad z E. Kamińskim.

ANEKS

*Spis nadawców korespondencji kierowanej do Franciszki Majkowskiej
w latach 1910-1964*

a) Nadawcy korespondencji urzędowej:

Bank, Gdańsk
 Biuro Parafialne, Gdynia–Cisowa
 Biuro Rady Narodowej, Poznań
 Centrala Przemysłu Artystycznego, Kraków
 Der Bürgermeister der Stadt Karthaus, Kartuzy
 Foto-Ryś Studio Artystyczne, Gdańsk Wrzeszcz
 General Agentur–Danzig
 Gminna Biblioteka w Luzinie
 Instytut Bałtycki, Gdynia
 „Kaszëbe”. Tygodnik Kaszubski
 Komitet Obywatelski Fundacji Sztandaru 60 Kartuskiego Pułku Piechoty
 Klub Artystów Wybrzeża, Sopot
 Koło Krajoznawcze przy Państwowym Gimnazjum Krawieckim w Sopocie
 Koło Młodzieży Czerwonego Krzyża przy Gimnazjum Polskim w Gdańsku
 Koło Przyjaciół Harcerzy, Kartuzy
 Komitet Dożynkowy, Gdynia-Cisowa
 Komitet Obchodu 600-lecia Miasta Bydgoszczy, Pomorska Wystawa...
 Komitet Organizacyjny Zrzeszenia Kaszubskiego, Gdańsk
 Komitet Pomocy Dzieciom i Starcom Kaszubskim „Rada”, Sopot
 Komitet Wystawy Kaszubskiej Sztuki Ludowej, Kartuzy
 „Kultura i Sztuka”. Stowarzyszenie Kulturalno-Artystyczne, Warszawa
 Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego, Poznań
 Liga Kobiet, Zarząd Powiatowy, Wejherowo
 Liga Kobiet, Zarząd Wojewódzki, Gdańsk
 Liga Morska i Kolonialna Okręg Pomorski, Toruń
 Międzynarodowe Targi Gdańskie, Dział Wystawowy, Gdańsk
 Międzyszkolny Ośrodek Prac Pozalekcyjnych, Gdańsk
 Ministerstwo Kultury i Sztuki. Departament Plastyki, Warszawa
 Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych, Warszawa
 Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa
 Muzeum Kaszubskie, Kartuzy
 Muzeum Kultur Ludowych, Warszawa
 Muzeum Śląskie, Katowice
 Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Kartuzy
 Ośrodek Metodyczny Szkolenia Zawodowego, Gdańsk

Płocka Trzecia Drużyna Harcerska, Płock
Podkomisja Graniczna Północna, Gdańsk Oliwa
Polskie Radio, Gdańsk
Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, Zarząd Okręgowy w Toruniu
Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław
Pomorski Związek Teatrów Ludowych, Toruń
Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna, Wejherowo
Powiatowa Rada Kultury i Sztuki, Kartuzy
Powiatowy Dom Kultury, Wejherowo
Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych. Oddział Wojewódzki Gdański, Kartuzy
Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, Wejherowo
Prezydium Polskiej Akademickiej Korporacji „Cassubia”
Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, Kartuzy
Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, Wejherowo
Prezydium Rady Ministrów, Warszawa
Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Gdańsk
Przewodnicząca Kursu dla Wychowawczyń i Przedszkolek, Kwidzyn
Publiczna Szkoła Powszechna, Grudziądz
Sąd Powiatowy, Gdynia
„Społem” Związek Gosp. Spółdzielni R.P. Spółdz., Oddział w Kartuzach
„Stanica”. Zrzeszenie Regionalne Kaszubów. Koło Miejskie w Toruniu
Starostwo Powiatowe Kartuskie
Stocznia Gdańska
Szkoła Podstawowa w Nowej Karczmie
Świetlica Wielobranżowa Międzyspółdzielni w Tczewie
Teatr Kaszubski im. Jana Karnowskiego, Wejherowo
Teatr Ziemi Pomorskiej, Toruń
Towarzystwo Kultury Rodzimej „Welecja”, Kartuzy
Towarzystwo Miłośników Chojnic
Wojewódzki Dom Twórczości Ludowej, Gdańsk
Wystawa Dorobku Gospodarczego Wybrzeża Gdańsk 1946, Gdańsk
Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Oddział w Gdańsku
Zakładowy Dom Kultury Zarząd Portu Gdańsk/Gdynia, Gdynia
Zarząd Koła Polski Biały Krzyż, Gdynia
Zarząd Miejski Miasta Kartuzy
Zarząd Obwodu Polskiego Związku Zachodniego, Kartuzy
Zarząd Powiatowy Stronictwa Ludowego, Kartuzy
Zasadnicza Szkoła Samochodowa, Wejherowo
Zrzesz Kaszëbskô, Wejherowo
Zrzeszenie Kaszubskie Zarząd Główny, Gdańsk
Zrzeszenie Kaszubskie, Kartuzy
Zrzeszenie Kaszubskie, Wejherowo
Związek „Caritas” Diecezji Chełmińskiej. Okręg Morski, Gdynia
Związek Polskich Artystów Plastyków i Centralne Biuro Wystaw Artystycznych, Sopot.

b) Nadawcy korespondencji prywatnej:

Banas Purwin Kazimierz	Kufft K.
Bastian Alfons	Kufftowie K.B.
Batowski Stanisław	Łukowicz Marcei
Belakowicz Leokadia	Łukowicz Marcei i Janina
Bieszk	Maciejewska B.
Bistronowa Marta	Marszałkowski Feliks
Bizewska Stefania	Marzec Piotr
Błaszkowski W.J.	Maszota Regina
Bobrówna N.	May Fr.[anciszek]
Buchniewicz Klara	Nowosadowa Maria
Bukowski Andrzej	Pajenowicz
Burzyńska Helena	Pełczyński
Czaplewski Paweł	Piotrowiczówna Wanda
Czyżewska Anna	Prosty Eugenia
Drozdowscy	R. Tosia
Drozdowska Helena	Richert Brunon
Dulny	Ruchniewicz Klara
Dutkiewicz Michał	Ruszczykowska Zofia,
Dżeżewska Halina	Ruszczykowska Stefania-Eligia
Firlusówna G.	Ruszczykówna Hela
Groniecka Janina	Schołzowa Maria
Grucza Franciszek	ks. Steinke
Hennebergowa Hanna	Suchecki Hubert
Heterówna Felicja	Szczęśny Bernard
Janas Edmund	Szefka Paweł
Jeżowa Kazimiera	Świerczewski Wacław
Kaczkowska Zofia	Tittkan
Kantak Kamil	Treder Franciszek
Kantakówna Maria	Trepczyk Jan
Karnowski Jan	Trojanowska Izabella
Klebba Józef	Trzebiatowski Alfons
Klimkowa B.	Urszulanka Maria Stan.[isława]
Kochański Wacław	Wędrychowska St.[anisława]
Kociszewska Bogumiła	Wróblewska Halina
Kr.K	Wróblewska Teresa
Kręcka Helena	Wróblewski Franciszek
Kruger Gertruda	Zegarski
Kryojowska Waleria	Zlochowski Fr.
Krzeciński	Żókowska Waleria
Kuczyńscy	